

COM ES DIRIGEIXEN ELS MESTRES ALS INFANTS DE L'ETAPA D'EDUCACIÓ INFANTIL?

Anàlisi de la comunicació no verbal dels mestres novells i dels mestres amb experiència en l'etapa de 3-6 anys

Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport, Blanquerna-URL
Treball final de grau en Educació Infantil
Curs 2015-2016

Autora: Laura Ber Adell **Tutora:** Elena Sofia Ojando Pons

RESUM: Una de les tasques principals d'un docent consisteix bàsicament en comunicar als seus alumnes constantment, tant de manera verbal com de manera no verbal. És per això que aquest estudi pretén conèixer i comparar la comunicació no verbal dels mestres amb experiència i els mestres novells i analitzar la percepció dels infants i dels mestres sobre la seva comunicació no verbal amb la finalitat de descobrir diversos estils comunicatius de mestres. Per mitjà d'una metodologia qualitativa i quantitativa hem obtingut les dades derivades d'un qüestionari realitzat a 21 mestres de tres escoles participants, de 21 observacions sistemàtiques no participants realitzades a les mateixes mestres i de vuit focus groups on han participat 45 infants. Els resultats mostren que la comunicació no verbal té molta influència en tots els infants, inclús més que la comunicació verbal i, sortosament, la majoria de mestres en són conscients i ho treballen per ser uns bons comunicadors i establir relacions significatives amb els infants.

Paraules clau: Comunicació, Comunicació no verbal, relació mestra-infant, educació infantil.

ABSTRACT: One of the main tasks of a teacher consists basically in communicating with his students constantly, in a verbal way as well as in a non-verbal way. This study aims to know and to compare the experienced teacher's non-verbal communication with the newly-graduated teacher's one; and to analyze the students and the teachers own perception in order to discover different teacher communicative style. Using a qualitative and a quantitative method, we have obtained the results derived from the observation and the analysis of 21 teachers from three participant schools and 45 children. The results show that the non-verbal communication has a great influence on all the children, even more than the verbal communication, and fortunately, most of the

teachers are aware of it and try to be good communicators and to establish significant relations with the children.

Keywords: Communication, Non-verbal communication, teacher-student relationship, early childhood education, nursery schools.

1. INTRODUCCIÓ

“Les persones que eduquen són, abans de tot, persones que comuniquen”.

(Albaladejo, 2009, p.6)

Watzlawick, Beavin i Jackson (1967) intenten definir la comunicació i l'entenen com qualsevol comportament que es produeixi en presència d'una altra persona, de tal manera que podem afirmar que és inevitable la comunicació en les nostres vides quotidianes, ja que constantment estem en contacte amb altres persones. Albaladejo (2007) defineix la comunicació com un procés en el qual es transmet informació, sigui del tipus que sigui.

Si fem un recorregut en la recerca històrica sobre la comunicació, l'antropòloga Saville-Troike (1989), es va dedicar a comparar les interaccions comunicatives de diferents cultures i va afirmar que la comunicació es pot dividir en dues grans àrees.

Per una banda, la comunicació pot ser verbal, es té en compte el vocabulari i la gramàtica de la llengua. Aquest tipus de comunicació es transmet amb el llenguatge parlat, escrit, el llenguatge dels sordmuts i el codi Morse.

Per altra banda, la comunicació pot ser no verbal, que es transmet a partir de trets paralingüístics de la parla així com les vocals aïllades, les rialles, els plors, els sospirs, els gemecs, els esternuts i les inflexions i les propietats de la veu. També a partir d'aspectes que no es transmeten a partir de la veu, així com: els silencis, els gestos, les mirades, la manera de vestir, els sons, i, per últim, les olors.

Cal afegir que, tal com ens recorda Serrano (2009) la comunicació verbal i no verbal mantenen una distribució de papers a l'hora de transmetre els coneixements, de manera que, quan hem d'informar sobre la realitat exterior, sobre el que passa a fora fem servir el llenguatge verbal, mentre que per presentar la nostra identitat personal, l'estat d'ànim, els desitjos, les emocions, fem ús dels signes no verbals. Ara bé, en bona part de la nostra activitat comunicativa normalment es produeix una cooperació entre aquestes dues grans formes de comunicació.

Amb tot això, trobem que és molt interessant aprofundir en aspectes de la comunicació no verbal, ja que a les aules d'educació infantil en té un paper molt important. És per això que aquest estudi té per finalitat conèixer quina percepció tenen els mestres de les aules d'infantil de la seva pròpia comunicació no verbal, així com tanmateix la percepció dels infants de la comunicació no verbal de la seva mestra i, per últim, fer una comparativa de la comunicació no verbal dels mestres amb experiència i els mestres novells a l'aula d'educació infantil 3-6.

2. MARC TEÒRIC

Comunicació no verbal

L'estudi sistemàtic de la comunicació no verbal, tal com ens explica Serrano (2009), s'inicià als anys cinquanta, quan, concretament, l'any 1956, el psiquiatre Ruesh, i el fotògraf Kees, van aplicar el terme *comunicació no verbal*.

No és fins a l'any 1975 que Argyle va establir-ne els usos bàsics. Defineix que serveix per expressar emocions, per transmetre actituds interpersonals, per informar-nos de l'estat general del nostre cos, per presentar als altres la personalitat de cada individu i per acompanyar la parla. Actualment, molts autors aprofiten el que va dir Argyle per fer-ne referència.

La comunicació no verbal són missatges que transmetem de manera inconscient i gairebé de manera involuntària, per tant, constantment estem emetent missatges no verbals. No són pocs els moments que de forma inconscient emetem missatges amb el nostre cos. No cal anar més enllà de quan estem nerviosos ens movem inquietos, obrim els ulls i aixequem les celles quan alguna cosa ens sorprèn, ens posem vermells si tenim vergonya, entre molts altres exemples. És per això que Albaladejo (2007) afegeix que un missatge pot ser verbal o no. Encara que ens quedem en silenci estem en interacció amb alguna persona i ens comportem d'alguna manera concreta i aquest fet, en una situació de comunicació, és un missatge encara que sigui dubtós o involuntari. Per tant, tal com diu Albaladejo (2007) sempre estem comunicant, no hi ha la possibilitat de "no comunicar".

El famós psicòleg Mehrabian va dur a terme un estudi l'any 1972 per adonar-nos de la importància quantitativa de la comunicació no verbal i els resultats van ser els següents: la part estrictament verbal de la comunicació, entesa com el vocabulari i

la gramàtica, únicament aporta el 7% de la informació transmesa. El 93% que resta es distribueix per una banda, entre elements corporals sense la veu (en un 55%) com són el gest, el tacte, el silenci, l'aspecte, la distribució de l'espai, la mirada i l'expressió de la cara, el vestit, l'aspecte físic o els objectes de l'entorn i d'altra banda, en un 38% d'informació transmesa a través de la veu com són l'entonació, el ritme, el volum, etc. Actualment, Albaladejo (2009) fa una reflexió interessant respecte l'estudi de Mehrabian (1972). Esmenta que aquestes proporcions ens poden semblar sorprenents, però si pensem en exemples quotidians, comprendrem que s'acosten molt a la realitat. Per exemple: quan ens comuniquem amb un nadó o amb nens estrangers que no saben el nostre idioma, en quina proporció hi intervé l'aspecte verbal? Evidentment, en menys del 7%. "Imaginem, doncs, com n'arriba a ser d'irrellevant el que "diem" a classe amb paraules, ja que la major part del que transmetem arriba als nostres alumnes per uns altres canals." (Albaladejo, 2007, p.28)

Sanz (2005) ens recorda en el seu llibre que els missatges no verbals poden accentuar, matisar i fins i tot, contradir el significat literal de les paraules. Quan el missatge verbal i el no verbal diuen el contrari (és a dir, diem una cosa però emocionalment és el contrari) el missatge que compta pels infants és el no verbal.

Per aconseguir una comunicació clara i de qualitat és necessari que les paraules, l'entonació i el cos siguin coherents i els missatges conscients que transmetem siguin sincers i positius. Perquè això es pugui dur a terme el docent ha d'estar emocionalment implicat en el que diu i ha de dir el que de veritat sent. D'aquesta manera, el cos ho traduirà automàticament i els infants no percebran incoherències entre el que diu i el que realment fa el seu adult de referència, com bé diuen Sanz (2005) i Albaladejo (2007).

Ens podem plantejar si cada comportament que tenim a l'aula té un significat propi, ja que tendim a associar certs significats amb determinats comportaments no verbals. Knapp (1986) ens dóna la solució i afirma que tanmateix que el comportament verbal, el no verbal, pot tenir diversos significats possibles segons el context en què succeeixi. Per exemple, ens explica que mirar fixament als ulls d'un infant pot significar que ens l'estimem molt o que estem molt enfadats. Un somriure pot significar que estem contents o neguitosos, fer raspiera amb la gola pot ser un senyal fet a un infant per avisar-lo d'alguna cosa o una manera de cridar l'atenció. Assentir amb el cap pot expressar que estem d'acord amb l'emissor, que tenim immenses ganes d'acabar la conversació o, inclús, que tenim el desig de parlar. En moltes ocasions dos significats molt diferents poden ser comunicats, simultàniament per la mateixa senyal. Per exemple, quan ens discutim amb un infant i l'agafem fermament per les espatlles pot comunicar "recorda el que t'estic dient" o a la vegada "no m'importa fer-te mal per

aconseguir que em facis cas”. Per tant, el mateix comportament pot significar sensacions diverses per a diferents persones o, inclús per a la mateixa persona, i també segons el context.

Comunicació no verbal a l'etapa de l'educació infantil

“En una aula, no hi ha res que sigui neutre”

(Albaladejo, 2009, p.7)

Albaladejo (2009) ens reafirma la idea que a l'etapa d'educació infantil constantment hi ha comunicació. Les activitats diàries de les mestres estan relacionades, en gran manera, amb la comunicació: captar l'atenció i mantenir-la, transmetre valors i normes, captar informació i interpretar-la, donar instruccions, donar permís, prohibir, posar límits, establir relacions afectives enriquidores i mantenir-les i provocar emocions. Elorza (2008) ens planteja el fet que el professorat compromès ha de conscient de com es dirigeix als infants i ha de dedicar temps a analitzar els seus gestos espontanis, les seves preferències per un tipus determinat d'alumnat, la seva reacció davant d'actituds infantils concretes per tal d'establir un vincle segur amb els infants.

Albaladejo (2009), afegeix que tots els missatges verbals i no verbals incorporats al llarg dels primers sis anys de vida i emesos pels seus referents en l'educació, influeixen en el desenvolupament de la personalitat de manera decisiva, ja que són els seus models educatius i “bastides” i és el moment que adquireixen els fonaments del llenguatge i de la comunicació, per tant, el complex procés que es desenvolupa en aquestes edats seria impossible sense la comunicació humana.

Tipus de comunicació no verbal

1. Sons no verbals transmesos amb la veu (fenòmens paralingüístics)

Tal com ens explica Albaladejo (2007) a vegades ens pot semblar que la comunicació no verbal és “silenciosa”, ja que únicament es limita a les pauses, als gestos, a les mirades, a l'expressió de la cara, entre d'altres.

Els elements comunicatius no verbals que transmetem amb la veu són molt amplis. A continuació els exposem.

Rialles i somriures

De nou, Albaladejo (2007) insisteix molt en el fet que si volem transmetre alegria i motivació als infants de l'aula és important somriure i riure a la classe, ja que

creem un ambient de benestar saludable i mostrem que tenim sentit de l'humor i que estem motivats per aprendre. Hi ha molts graus de somriures i de rialles, hi ha que se senten i d'altres silenciosos. Però malgrat això, implica canvis en la musculatura de la cara que es tradueixen en una sonoritat diferent del llenguatge. Evidentment, tal com ens adverteix la mateixa autora hi ha situacions en què no es pot tenir aquesta actitud, però això depèn del sentit comú de cada mestra.

Segons el sociòleg Goffman (1956), citat per (Albaladejo, 2007, p.39), els somriures són un gest d'atenuació, "són petits actes de solidaritat".

En un estudi citat per Albaladejo (2007, p.36) realitzat a l'escola de negocis de la Universitat de Yale, es va descobrir que l'alegria, l'afecte i la felicitat són les emocions que es transmeten i s'encomanen més ràpidament a les persones a diferència de l'enuig i la tristesa que, sortosament són més difícils d'encomanar.

Sospirs

Albaladejo (2007) ens explica que els senyals de cansament sonors (sospirs o badalls) són totalment controlables. Els sospirs i exhalacions transmeten cansament i el nostre cansament s'encomana, com ho fan la nostra alegria i la nostra motivació. "Un grup cansat no està en les condicions òptimes per a l'aprenentatge" (Albaladejo, 2007, p.41). Si el mestre dona mostres de no saber administrar la seva energia, difícilment aconseguirà treure el màxim profit dels infants i dels seus resultats. És per això que la mateixa autora ens proposa que és interessant evitar al màxim aquestes actituds perquè no són favorables pels infants.

Senyals de manteniment de la comunicació

Els senyals de manteniment de la comunicació, segons la mateixa autora són petits sons que depenen del nostre control i que tenen una funció pròpiament comunicativa, ja que tenen la finalitat de comprovar si la comunicació transcorre satisfactòriament i també reforçar la relació entre el docent i els seus alumnes. Són sons com per exemple: eh?, mm?, no?, sí?, oi?, m'explico?, s'entén?, em seguieu?, entre d'altres.

El mestre normalment utilitza aquests tipus de senyals quan escolta atentament als seus alumnes i estimula les seves intervencions i per animar-los a continuar o completar una intervenció. Albaladejo (2007) afegeix que d'aquesta manera es transmet als infants que tot allò que estan dient és important tant pel mestre com per la resta del grup i també és una estratègia per estimular la participació a l'aula.

2. El cos

Sanz (2005) ens recorda que no només ens comuniquem amb les paraules sinó que ens comuniquem amb tot el cos. En la relació entre les persones, la primera impressió és la que compta. Els altres es creen una opinió de nosaltres a partir del que veuen i únicament hi ha una oportunitat per causar la primera impressió.

Els missatges del cos

Wills i Siegel (1961), Cortes i Gatti (1965) i actualment Albaladejo (2007, p.70) ens recorden que la forma i la talla del nostre cos transmet missatges no verbals, així com per exemple, es considera que les persones robustes i de formes arrodonides són percebudes com a més grans, més passades de moda, menys atractives, més xerraires i més amables i bondadoses que les persones primes. En canvi, les persones primes són considerades més ambicioses, més suspicaces amb els altres, menys xerraires, més negatives i més nervioses i tenses. I les persones musculoses i atlètiques són percebudes com a més guapes, més altes i més aventureres i arriscades.

Els missatges de la roba i els complements

Albaladejo (2007) ens explica que no existeix cap fórmula per vestir-se amb èxit, ja que els estils i les normes en la manera de vestir canvien amb els anys.

Les persones que treballen en una escola, també són valorades per la seva manera de vestir, ja que en qualsevol situació la seva aparença està informant sobre com són, com pensen i a quina religió o tendència política pertanyen. Ferrús i Calafell (2008) ens diuen que a través de la manera de vestir podem parlar de sentiments, personalitats, actituds, secrets i història d'una persona.

Els mestres són mirats durant moltes hores i per molts infants a la vegada i com bé sabem, sobretot a l'etapa d'infantil, els infants de 3-6 anys són molt observadors i són capaços de fixar-se en qualsevol taca, estrip o arruga en la roba dels seus mestres i com a bons referents que hem de ser ho hauríem d'evitar.

És per tots aquests motius, que actualment en moltes escoles, els mestres porten uniformes o bates perquè les diferències individuals quedin minimitzades.

La postura i els gestos

La disciplina que estudia el significat dels moviments i gestos humans és la cinèsica. "La manera com una persona es mou i gesticula ens "parla", com va dir

Francis Bacon: <<Com la llengua parla a l'orella, les mans parlen als ulls>>” (Albaladejo, 2007, p. 77). L'autora ens recorda que els gestos són molt personals i ens recomana que sobretot el més important és ser un mateix, no imitar a ningú i no emetre missatges contradictoris.

Flora Davis i Desmond Morris foren els primers a difondre estudis seriosos sobre el llenguatge dels gestos, gràcies als quals sabem, per exemple, que les mans poden tenir un paper determinant en una intervenció oral davant d'un grup. Els moviments de mans que acompanyen el discurs se solen denominar senyals *batuta*, ja que, com en una simfonia, marquen el ritme que l'orador vol transmetre a l'audiència. (Sanz, 2005, p. 51)

Segons Albaladejo (2007), els gestos poden ser tancats o oberts. Tal com ens explica en el seu llibre, els gestos tancats transmeten poca predisposició per interactuar i una actitud defensiva. Anomenem gestos tancats els que fem inconscientment per protegir-nos, els que utilitzem com a barrera. Són gestos tancats encreuar els braços, encreuar les cames, encreuar els braços aguantant papers, llibres, una bossa, agafar-se les mans i tots els gestos que interposen obstacles entre el nostre cos i el dels altres. A més, completen aquestes barreres del gest els objectes que interposem: situar-se al darrere d'una taula, al darrere d'unes ulleres, al darrere d'una barba... La mateixa autora fa la reflexió que és probable que moltes vegades realitzem aquests gestos per costum, comoditat o fred, però inconscientment estem indicant als infants una actitud negativa o defensiva.

Els gestos oberts i sense barreres, en canvi, l'autora ens explica que es produeixen quan les persones que s'estan relacionant es coneixen, hi ha confiança i se senten còmodes juntes. Són gestos oberts quan ens movem per l'aula, ensenyem les mans. Pease (2006) ens explica que visualitzar les mans i tenir un palmell obert s'associa amb veritat, honradesa, fidelitat i submissió. Per a la docència, la recomanació que ens fa Albaladejo (2007) és que, en la mesura que sigui possible, utilitzem una posició oberta, ja que inspira confiança als alumnes i transmet la sensació que el mestre parla amb sinceritat, sense trucs ni res a amagar. Evidentment, però, hem de ser conscients que depèn de les situacions aquesta postura no sempre és adequada, ja que quan volem mostrar domini o establir límits és necessari una postura tancada perquè els infants interpretin el que volem transmetre.

Tenint en compte la funció dels gestos en la comunicació, Ekman i Friesen (1969) i, actualment Albaladejo (2009) en fa referència, els classifiquen en cinc tipus.

Tipus de gestos	Funció en la comunicació	Exemples	Utilitat a les aules d'infantil 3-6
Emblemes	Substituir paraules o frases.	Tapar els llavis amb el dit índex per demanar silenci o dir que "no" amb moviments laterals de cap.	Són molt útils per no haver de parlar tan i són recomanables quan hi ha moments amb molt soroll. Els mestres són plenament conscients que els realitzen.
Il·lustradors	Són gestos "batuta" i la seva funció és accentuar i complementar el missatge verbal.	Indicar amb les mans la forma, la mida o l'orientació espacial de qualsevol objecte mentre parlem o senyalitzar objectes amb les mans o amb el cap. També s'inclouen les expressions i gestos facials.	Els mestres els realitzen inconscientment i són molt recomanables utilitzar-los mentre parlem per tal que el discurs sigui més gràfic El nivell de consciència i control és menor que el que teníem amb els gestos emblemes.
Manifestadors d'emocions	Mostrar amb els moviments del cos la intensitat de l'emoció que se sent en aquell moment	Caminar amb el cap cot i amb les espatlles caigudes quan estem tristos, tenir un somriure ampli i una postura oberta quan tenim un sentiment amistós o tancar les cames quan ens sentim insegurs.	A l'aula és interessant dur a terme aquests tipus de gestos sempre i quan la mostra de sentiment afectuós sigui sincera, si és al contrari no cal ni intentar-ho.
Reguladors	Controlar directament la interacció i els torns de paraula. Indiquen a l'altre que continuï, que repeteixi, que acabi, que parli, entre d'altres.	Assentir amb el cap per indicar que entenem el que ens diuen, establir contacte visual o aixecar les celles i inclinar el cos cap endavant per indicar que volem parlar.	Són recomanables per tal que flueixi la comunicació. En general, els mestres no són conscients quan els fan ells mateixos però sí que els identifiquen ràpidament a les altres persones.
Adaptadors	Ajudar a satisfer les necessitats personals i adaptar-se a la situació.	Sanz (2005) els divideix en autoadaptadors, que són gestos realitzats amb el propi cos (mossegar-se les ungles, apartar-se els cabells de la cara, gratar-se el nas, ventar-se quan fa calor) i adaptadors amb objectes que són els que es realitzen amb l'ajuda d'un objecte (agafar un bolígraf, moure's la bata, tocar-se l'anell o les ulleres sense motiu...).	Són molt poc recomanables perquè normalment es realitzen en excés quan el mestre està nerviós o quan no controla la situació. Els mestres en són molt poc conscients.

Figura 1: Classificació dels tipus de gestos en la comunicació no verbal segons Ekman i Friesen(1969) i Albaladejo (2009).
Elaborat per Laura Ber, 2016.

Expressions del rostre i emocions

La recerca de les emocions humanes universals ha portat a confeccionar diverses llistes d'emocions bàsiques que es viuen diàriament a les escoles. Ekman i Friesen (1975) van analitzar els diferents tipus d'expressió facial. En primer lloc, una de les emocions que es viu més i és representa amb els ulls molt oberts, la boca oberta, les celles aixecades i es fan arrugues al front és la sorpresa. En canvi, la felicitat ho representem amb un somriure i amb la boca oberta o tancada. Per altra banda, tenim altres emocions com la por que ho representem amb la boca oberta, la pell de sota dels ulls tensa i les celles arrufades. A més a l'escola també podem viure tristesa, emoció que es representa amb les commissures dels llavis corbades cap avall, els llavis poden tremolar, la parpella superior pot estar més caiguda del que és normal. L'enuig es representa amb la parpella inferior tensa, boca oberta o llavis serrats, front baix i arrugat i una mirada fixa. Per últim, el disgust és una emoció que la podem representar amb el llavi superior ondulat, nas arrugat, galtes aixecades, front baix, parpella superior baixa.

4. Mirada

“La mirada té un poder subtil però immens en les relacions interpersonals”.
(Albaladejo, 2007, p.93).

Manen (2004) ens explica que en una mirada veiem i som vistos, ja que es reflexa i s'expressa l'ànima i es revelen els nostres autèntics sentiments. A través de la mirada coneixem a l'altre i amb la mirada de l'altre sabem que també ens coneix. Una mirada significativa pot produir moltes vegades més efecte als infants de 3-6 anys que un excés de paraules, ja que com sabem, la mirada no es pot manipular a diferència de les paraules que sí que les podem ajustar als nostres objectius.

Albaladejo (2007, p.93) exposa en el seu llibre que la mirada té quatre funcions bàsiques. En primer lloc, té una funció cognitiva, ja que ens aporta informació sobre els processos de pensament de la persona amb qui mantenim una conversa. Si després de fer una pregunta a un infant, ell aparta la mirada, sabem que està pensant la resposta, per exemple.

En segon lloc, la mirada té la funció de comprovació del comportament dels altres. Mirem als infants amb qui ens comuniquem per saber si ens escolten i si realment estan sent receptius als nostres missatges. Mirar als infants quan fem classe té, malgrat que no únicament, la funció d'informar de fins a quin punt hem captat l'atenció del grup-classe o de quan hem de canviar de tema o d'activitat.

En tercer lloc, té una funció reguladora, de fet, és un dels principals gestos reguladors comentats anteriorment, ja que assenyala força inequívocament quan algú vol dir alguna cosa o no vol establir cap tipus de comunicació.

En quart lloc, la mirada compleix una funció expressiva. Els ulls mostren les nostres emocions a les persones amb qui estem mantenint una conversa. Podem plorar, parpellejar o ampliar i reduir la mirada per expressar com ens sentim. Sanz (2005) afegeix que una mirada també reflecteix sinceritat, perquè la nostra cultura relaciona la mirada directa amb la veritat i la mirada fugissera amb la mentida.

Un estudi que ens revela Sanz (2005) en el seu llibre titulat *Comunicació efectiva a l'aula* és que s'ha observat al llarg dels anys que els alumnes que seuen a l'esquerra del mestre obtenen qualificacions més altes que els que seuen al costat dret. Tot sembla indicar que un mestre tendeix a mirar preferentment a la seva esquerra, la qual cosa s'explica per l'activitat més elevada de l'hemisferi cerebral esquerre, que és on se situa el pensament lògic necessari per recordar dades i sistematitzar-ne. Pel que han investigat diversos psicòlegs i pedagogs, el fet d'haver rebut el doble de mirades que els altres els fa sentir més reconeguts i més estimulats i com a conseqüència es veu reflectit en l'expedient acadèmic.

La quantitat d'experiències en l'àmbit de la mirada és immensa, fins al punt que alguns autors gairebé s'han especialitzat en l'estudi d'aquest comportament no verbal. Forner (1987) ja ens explica en el seu llibre titulat *La comunicació no verbal*, que des de fa molts anys autors com Argyle que al 1967 van demostrar com una conversa sofreix talls o interrupcions si els seus interlocutors no es veuen o, simplement, porten ulleres fosques. Argyle juntament amb Dean el 1965 van demostrar que en augmentar la proximitat física disminueix la comunicació no verbal. Finalment al 1972 Argyle va notar que la sensació de sentir-se observat, si té una durada curta, és agradable i es pot entendre com una recompensa, però que si es prolonga crea incomoditat i ansietat.

5. Contacte físic

“Hi ha nombrosos estudis que han demostrat que el contacte físic és vital per a l'ésser humà, és una necessitat bàsica per al seu desenvolupament personal i de benestar”. (Albaladejo, 2007, p.98). La mateixa autora, també ens recorda que després de la segona guerra mundial es va comprovar que els nadons que eren a hospitals i orfenats, amb atenció alimentària i higiènica excel·lent però sense contacte físic suficient morien prematurament o tenien retards importants en el desenvolupament. Per tant, és important tenir en compte que tots necessitem sentir-nos valorats i

estimats. “Des dels primers moments de vida, percebem el món a través del tacte i és principalment a través del tacte com captem que som estimats i importants per a qui ens cuida”. (Albaladejo, 2007, p.99).

Sigui quin sigui el context, tocar sempre és una qüestió compromesa. Per això en cada cultura hi ha regles socials estrictes que regulen on, quan i com es poden tocar les persones. Malgrat que és difícil generalitzar, podem dir que a grans trets està permès tocar de manera més despreocupada les persones del nostre cercle més proper, els familiars i amics íntims, que les persones menys íntimes. És per això que és més probable que hi hagi contacte físic quan estem feliços, sentim afecte cap a algú o sota certes circumstàncies específiques.

Quan parlem de contacte físic a l'escola, Albaladejo (2007) ens recomana tenir precaució. És millor evitar iniciar el contacte físic perquè no sabem si la persona amb qui ens relacionem és d'una cultura de molt o de poc contacte, ni si és d'una família en què hi ha poques o moltes demostracions d'afecte.

3. OBJECTIUS

Amb la present recerca ens plantejem les següents preguntes d'investigació: Els mestres tenen cura de la seva comunicació no verbal? Quina percepció tenen els infants de la comunicació no verbal de la seva mestra? Som conscients de com ens dirigim als infants? Hi ha diferències en la comunicació no verbal dels mestres novells i els que ja tenen experiència a l'Educació Infantil 3-6? I a partir d'aquestes preguntes ens plantejem els següents objectius:

- Conèixer quina percepció tenen els mestres de les aules d'infantil 3-6 de la seva pròpia comunicació no verbal.
- Conèixer quina percepció tenen els infants de 3-6 anys de la comunicació no verbal de la seva mestra.
- Observar i comparar la comunicació no verbal dels mestres amb experiència i els mestres novells a l'aula d'educació infantil de 3-6.

4. DISSENY

Mètode

Aquest article es defineix com una recerca, ja que té per finalitat conèixer, analitzar i comparar la comunicació no verbal dels mestres novells i amb experiència de les escoles d'educació infantil 3-6. Considerem que la recerca és la tipologia de disseny més adequada per a respondre a la problemàtica que plantejem, ja que l'objectiu final és conèixer diferents estils comunicatius i adquirir nous recursos i estratègies per ser, en un futur proper, una bona comunicadora.

Segons el marc en què té lloc la recerca, es tracta d'un estudi de camp, ja que l'estudi està realitzat en el context d'aula d'infantil. Segons l'abast temporal de la recerca, es tracta d'un estudi transversal, ja que aquest es realitza en un moment determinat i es plantegen les mateixes preguntes a grups d'infants de diferents edats. La metodologia que utilitzarem per dur a terme la recerca serà sobretot de caire qualitatiu, ja que analitzarem i recollirem dades que vénen de percepcions, opinions i d'experiències dels participants de la mostra, tot i que també es recolliran algunes dades quantitatives.

Pel que fa a la dimensió de la recerca, aquesta es centra en la comunicació no verbal dels mestres d'educació infantil 3-6 i les categories analitzades han estat: rialles i somriures, sospirs, senyals de manteniment de la comunicació, missatges de la roba i complements, postura i gestos, expressions del rostre i emocions, mirada i, per últim contacte físic. Aquestes categories estan recollides en el quadre de comandament (Veure Annex 1).

Participants

El primer participant de la recerca és l'escriptora Marta Albaladejo. Des del 1983 es dedica a la formació: com a mestra, com a formadora de professorat a la Universitat Pompeu Fabra i a institucions públiques i privades. Des del 2001 es dedica professionalment a l'assessorament personal i al "coaching". El seu interès principal és la comunicació entre les persones i té diverses titulacions en l'àmbit de la lingüística, la pedagogia, la comunicació i les emocions. Ha publicat diversos llibres, com per exemple el que hem fet servir per la recerca que és "*La comunicació més enllà de les paraules. Què comuniquem quan creiem que no comuniquem*" i molts articles que també s'han tingut en compte. Considerem que l'aportació d'aquesta experta en la nostra recerca és molt positiva perquè ens ofereix experiències de primera mà de la realitat educativa que estem analitzant.

Els altres participants de la recerca són tres escoles de Barcelona. L'Escola 1 és una escola concertada religiosa i atén infants des de l'etapa d'infantil 3-6 fins a Primària. L'Escola 2 és una escola concertada laica i atén a infants des de l'etapa d'infantil 3-6, Primària i ESO. I, per últim, l'Escola 3 és una escola pública que atén infants de l'etapa d'infantil fins a Primària.

Pel que fa als participants de l'escola concertada religiosa són 6 mestres d'infantil amb experiència, 5 mestres d'infantil novells i 20 infants (6 de p3, 9 de p4 i 5 de p5). Pel que fa als participants de l'escola concertada laica són 4 mestres amb experiència, 1 mestra novell i 25 infants (7 de p3, 8 de p4 i 10 de p5) . Per últim, els participants de l'escola pública són 3 mestres amb experiència i 2 mestres novells.

Pel que fa als mestres, han participat un total de 21 mestres, 13 amb experiència i 8 novells i pel que fa als infants, n'han participat 45.

Hem escollit aquestes tres escoles tenint en compte la titularitat i la situació dels centres. Ens trobem amb un centre públic del barri de Guinardó, un altre concertat religiós al barri de Gràcia i un altre concertat laic al barri de l'Eixample. Ens hem fixat sobretot que a les escoles participants de la recerca hi hagi mestres amb experiència i mestres novells, ja que és un dels nostres objectius principals i requisits necessaris. A més, també hem buscat escoles que no siguin molt grans, és a dir, que tinguin com a màxim dues línies per curs. Aquestes escoles compleixen els requisits que ens havíem marcat des d'un principi per poder extreure resultats per a la recerca.

Instruments

Hem dissenyat uns instruments adhoc per a fer la recerca i l'anàlisi de dades, aquests són una entrevista, una graella d'observació, un qüestionari i un focus group.

En primer lloc, l'entrevista realitzada a l'escriptora Marta Albaladejo, un dels nostres referents principals, s'ha fet amb la finalitat de reforçar i complementar el marc teòric i ens ha servit per donar-nos consells i opinions de primera mà sobre com construir la graella d'observació i quins són els aspectes a tenir en compte segons una experta. (Veure Annex 2),

En segon lloc, hem realitzat una graella per tal de fer una observació sistemàtica no participant per recollir informació sobre la comunicació no verbal de les mestres de les diferents escoles. Aquesta observació està relacionada amb les teories, plantejaments i explicacions del marc teòric construït. (Veure Annex 3)

En tercer lloc, hem passat un qüestionari a totes les mestres a les quals hem fet les observacions per tal de descobrir quina percepció tenen de la seva pròpia comunicació no verbal. (Veure Annex 4)

En quart lloc, hem realitzat un focus group amb 5 infants de cada curs i de dues escoles, per tal d'investigar i conèixer quina percepció tenen de la comunicació no verbal de les seves mestres. (Veure Annex 5).

Tot i així, abans de recollir les dades amb aquests instruments, han estat validats per experts, per tal de comprovar que tota la informació que recollirem doni resposta als objectius marcats i sigui concreta i coherent.

Procediment

En primer lloc, fem recerca de llibres i articles publicats sobre la comunicació no verbal per tal d'aproximar-nos als conceptes clau d'aquesta temàtica i poder aprofundir en el que ens interessa.

En segon lloc, dissenyem els instruments que ens permetran recollir dades i iniciem el procés de recollida de dades a tres escoles de diferents districtes. Primer realitzem les observacions a les mestres d'infantil 3-6, després passem els qüestionaris a les mateixes mestres i finalment realitzem els focus groups als infants per tal d'obtenir la seva visió, percepció i opinió sobre com és la comunicació no verbal de les mestres d'infantil.

Més tard, realitzem l'anàlisi de dades de les observacions i dels qüestionaris a través de l'SPSS que ens ha permès extreure dades estadístiques descriptives i rellevants dels resultats. Per extreure dades dels focus groups els hem transcrit i hem fet un anàlisi de dades qualitatiu per tal d'extreure'n les idees clau de cadascun d'ells.

Finalment, exposem i comparem els resultats de cada escola amb el marc teòric que teníem per realitzar les conclusions.

Durant tot el procés de recerca hem respectat els quatre principis ètics de la investigació pel que fa a la beneficència, a la no maleficència, a la justícia, i a l'autonomia. A més, per a totes les escoles participants de la recerca hem demanat el consentiment informat per tal de respectar la confidencialitat de les dades extretes. (Veure Annex 6).

Limitacions de la recerca

Durant el procés de recerca ens hem trobat amb algunes limitacions. D'una banda, hem tingut certs entrebancs per trobar una bona mostra d'escoles participants, ja que algunes se'ns denegava l'excés per diverses raons i d'altres no complien els requisits establerts. Per altra banda, per qüestions logístiques i de desplaçament no es van poder realitzar els focus group a l'escola pública. També, una altra limitació ha

estat no poder observar més d'una vegada a les mestres participants. I per últim, una altra limitació ha estat el fet de no poder generalitzar aquests resultats degut a que la mostra és molt reduïda i no representa la totalitat de mestres i d'infants.

De totes maneres, hem pogut aprofundir i analitzar en profunditat els mestres d'aquestes escoles i poder respondre als objectius que ens havíem plantejat des d'un inici.

5. RESULTATS I DISCUSSIÓ

A continuació presentem una síntesi dels resultats obtinguts en la recerca i l'anàlisi de la comunicació no verbal dels mestres novells i amb experiència a l'etapa d'educació infantil 3-6. Seguidament aprofundim en els resultats de cadascuna de les categories analitzades: rialles i somriures, sospirs, senyals de manteniment de la comunicació, missatges de la roba i complements, postura i gestos, expressions del rostre i emocions, mirada i, per últim, contacte físic.

En relació a les **rialles i somriures**, ens adonem que un 76,2% dels mestres consideren que somriuen i posen humor a la classe i, en canvi, només un 24% considera que no s'ha de riure gaire quan s'està a la classe. Podem afirmar, doncs, que la majoria de mestres (76,2%) consideren essencials els somriures, les rialles i el sentiment de benestar per transmetre motivació als infants, tal com ens diu Albaladejo (2007). L'estudi determina que molts mestres són conscients que riuen més de quatre vegades cada hora, concretament un 43%, però hi ha una minoria, un 33,4%, que no n'és conscient per diversos motius. Per un costat, perquè mai s'ho han parat a pensar (n=4), d'altres, perquè no saben exactament quantes vegades ho fan (n=2) o inclús alguns diuen que només ho fan en situacions concretes (n=1). Tal com diu una mestra (M4): "Quan el comportament general de la classe no és bo, evidentment no somric". La resta de mestres, concretament un 23,8%, creuen que estan en un entremig, no riuen ni molt ni poc.

Els resultats mostren que un 52,4% dels mestres creuen que somriuen a tots els infants per igual i només un 24% reconeixen que tenen preferències i que moltes vegades haurien de posar més atenció a les seves actuacions a l'aula. La mestra (M 12) reconeix que tendeix a somriure més sovint als nens amb més dificultats, ja que creu que d'aquesta manera estableix un vincle més ràpid i més segur amb aquell infant. D'altres mestres, concretament (n=3) són conscients que no dediquen

somriures a aquells infants que presenten problemes de conducta perquè diuen que és molt difícil tenir una bona relació amb ells. I d'altres (n=4) creuen que simplement tal com ens passa amb els adults amb els infants també, i és que hi ha nens amb els quals fas el vincle més ràpid o que són més fàcils de tractar i d'altres que tot el contrari.

En relació a l'opinió dels infants sobre si les seves mestres somriuen i posen humor a l'aula els resultats mostren que sí que somriuen i posen sentit de l'humor mentre estan a l'aula i ho manifesten dient: (I1): "Sí jo sí que m'ho passo bé. A vegades quan ens explica un conte fica una altra veu i fa una veu molt graciosa que em fa riure molt". Un altre infant diu (I22): "Avui ha fet una broma que m'ha encantat, ha fet veure que no tenia veu i havíem de mirar els gestos que feia perquè l'entenguéssim. Estava tota l'estona callada" o (I18): "També fa bromes quan diu que fem una rotllana com si fos una croqueta..."

Tot i així, els resultats posen de manifest que molts infants es queden més amb les actituds negatives de les mestres que no pas amb les positives. La majoria d'infants (n= 30) veuen a les seves mestres més enfadades que contentes. Expressions com aquestes eren molt recurrents: (I2): "La mestra s'enfada perquè ens portem malament" o bé, (I3): "S'enfada quan diem mentides; (I3): "S'enfada perquè no l'escoltem i quan ella parla nosaltres també i no li fem cas; (I16): "Però a vegades s'enfada...i castiga als nens i els posa sols en una cadira a pensar"; (I20): "Moltes vegades porta als nens que no es porten bé a la classe de P3, amb els nens petits".

Pel que fa a les observacions realitzades a les aules i en relació a la comparativa entre mestres novells i mestres amb experiència, podem comprovar que un 88% dels mestres novells somriuen molt als infants i només un 12,5% ho fan poc. En canvi, ens adonem que en els mestres amb experiència es produeix una divisió total i hi ha uns que somriuen molt (50%) i l'altre meitat somriuen poc (50%). Hem pogut observar que tan mestres novells com amb experiència no tendeixen a tenir preferències a l'hora de somriure a determinats infants. En el cas dels novells un 88% dels mestres i en el cas d'experiència un 72%. En el cas dels mestres novells, observem que un 63% dels mestres fan riure molt als infants i tenen sentit de l'humor mentre fan classe, en canvi, és tot el contrari en el cas dels mestres amb experiència, ja que un 60% no fa riure als infants i no posen humor a la classe. Per tant, podem dir que divergeixen entre la percepció que tenen i el que realment fan a l'aula els mestres amb experiència.

En relació a la categoria dels **sospirs**, un 76% dels mestres no són conscients de si en fan o no. Un 24% reconeixen que sí que fa sospirs perquè o bé tenen un mal

dia o es troben malament com bé diuen dues mestres (M8 i M18), o perquè un infant es nega a obeir (M10 i M22), o perquè el comportament general de la classe no deixa desenvolupar els continguts a treballar (M4). Els resultats no coincideixen amb el que diu Albaladejo (2007) en el seu llibre. L'autora ens diu que els sospirs són totalment controlables i quan els realitzem en som plenament conscients i en aquest cas, els resultats mostren que els mestres no en són conscients de si en fan o no.

Un 76,2% dels mestres creuen que és essencial deixar de banda els seus problemes personals, emocionals i físics i no incloure'ls a la classe, ja que afectaria el desenvolupament dels infants. Tot i així, un 20% reconeix que depèn de la situació els hi és impossible deixar-los de banda i ho acaben portant a la classe i transmetent-ho als infants.

Quan comparem els mestres novells i els mestres amb experiència veiem que tan mestres novells (86%) com amb experiència (90%) no fan sospirs ni badalls a l'aula. Així doncs, també hem pogut descobrir a través de les observacions a l'aula que la majoria dels mestres novells no mostren gens una actitud de cansament (100%) i els mestres amb experiència hem vist que una mica més, però en general no (84%). Tot i així, ens trobem amb dues mestres amb 40 anys d'experiència que ens expliquen que degut al seu llarg recorregut com a docents mostren cansament i desmotivació envers la docència.

Tot i descobrir que la majoria de mestres novells i amb experiència no fan sospirs a l'aula a nivell general, hem volgut centrar-nos en situacions concretes per veure si en aquests moments tampoc en fan. Els resultats posen de manifest que quan els infants no responen al que elles demanen sí que fan sospirs tan mestres novells com amb experiència. En el cas dels novells un 50% i en el cas dels d'experiència, un 60%. En relació a si els mestres fan sospirs si un infant es nega a obeir hi ha una concordança entre mestres novells i amb experiència. En general tots tendeixen a fer sospirs, els novells un 63% i els d'experiència un 76%. És molt significativa la diferència que hi ha entre mestres novells i mestres amb experiència en relació a si fan sospirs quan els infants no entenen alguna cosa que s'està treballant. En el cas dels mestres amb experiència ens trobem que un 30% en fa i en el cas dels novells un 100% no n'acostuma a fer mai.

En relació a la categoria dels **senyals de manteniment** de la comunicació un 95,2% dels mestres són conscients que els utilitzen per comprovar que la comunicació entre els infants i la mestra és de qualitat i els infants en responen correctament. Els senyals més utilitzats són: D'acord?(n=5), Oi?(n=9) Ho heu entès?(n=9) I algunes

mestres (n=5) opten per preguntar als infants tot allò que acaben d'explicar per tal de comprovar si ho han entès o no.

Pel que fa a les observacions realitzades a l'aula i comparant les dues tipologies de mestres, el 100% dels mestres novells en diuen molts i en el cas dels mestres amb experiència un 82%, és una minoria els que per diverses raons no en diuen (18%). Per tant, els resultats ens permeten afirmar el que diu Albaladejo (2007) respecte als senyals de manteniment. L'autora diu que és molt important realitzar-ne per tal que els infants s'adonin que tenen un protagonisme, se sentin escoltats, valorats i vegin que tant l'adult com els altres infants estan interessats en el que estan dient.

En relació a la categoria de **missatges de la roba i complements** s'ha pogut observar que gairebé tots els mestres (97%) porten roba adequada per a treballar amb infants de 3-6 anys i tenen cura de la seva vestimenta (no tenen estrips, arrugues, entre d'altres). A més, tant els mestres novells com amb experiència de les escoles concertades porten bata i en canvi, els mestres de l'escola pública no en duen en cap moment del dia, només per fer alguna activitat plàstica. Tal com diu Albaladejo (2007) portar bata o uniforme permet que les diferències individuals quedin minimitzades. En el cas de les escoles concertades sí que porten bates, però en canvi, a l'escola pública no, ja que ens van comentar que precisament el que volen és deixar que cada nen pugui expressar-se des de ben petit i que s'adonin que tots són diferents i que el món està ple de diferències. En el cas de l'escola pública, volen donar importància al que Ferrús i Calafell (2008) ens diuen i és que a través de la manera de vestir podem parlar de sentiments, personalitats, actituds, secrets i història d'una persona.

En relació a la categoria de **postura i gestos**, el 86% dels mestres són conscients que adopten una postura oberta quan estan a l'aula. Aquests resultats permeten reafirmar el que diu Pease (2006) que una postura oberta i ensenyar les mans als infants els hi transmet veritat, sinceritat, honradesa i fidelitat. Hi ha altres mestres, concretament un 14,3% que s'adonen que alternen les dues postures, és a dir, tant oberta com tancada. Els resultats mostren que cap dels mestres participants en aquest estudi únicament es mouen per l'aula amb una postura tancada. Tal com diu Albaladejo (2007) la postura tancada és el tipus de postura que menys hauríem d'utilitzar perquè demostra poca predisposició per interactuar i una actitud defensiva i d'autoritat.

En l'àmbit d'expressió corporal trobem que dins d'una escala numèrica de l'1 al 4 on l'1 equival a gens i el 4 equival a molt, la majoria de mestres (52,4%) es situen al nivell 3.

No obstant això, un 43% es situa al màxim, ja que creuen que s'expressen molt corporalment.

Tal com ens deien Ekman i Friesen (1969) hi ha una sèrie de gestos que els docents hauríem d'evitar el màxim perquè demostren nerviosisme i poc control de la situació. Els gestos més inconscients que acostumem a fer són els adaptadors. És per això que hem volgut analitzar i observar si les mestres participants en la recerca els fan o no.

Ítems de la categoria de postura i gestos	Gens	Poc	Bastant	Molt
Tocar-se el cabell	3 (14%)	9 (43%)	8 (38%)	1 (5%)
Tocar-se la cara	2 (10%)	13 (62%)	6 (29%)	0 (0%)
Col·locar-se bé la bata/roba	3 (14%)	13 (62%)	5 (24%)	0 (0%)
Creuar les mans o posar-les a les butxaques	12 (57%)	8 (38%)	1 (5%)	0 (0%)
Col·locar-se bé les ulleres (només en porten 13 mestres)	4 (31%)	4 (31%)	4 (31%)	0 (0%)
Agafar un objecte i tenir-lo a la mà	9 (43%)	7 (33%)	3 (14%)	2 (10%)
Col·locar-se darrere d'una taula, cadira...	18 (85%)	2 (10%)	1 (5%)	0 (0%)

Taula 1. Resultats de si les mestres d'infantil utilitzen gestos adaptadors o no.

Els resultats no coincideixen amb la teoria que plantegen Ekman i Friesen (1969), ja que com podem veure a la taula 2 la majoria de mestres són conscients que no realitzen gairebé mai a l'aula.

Respecte la percepció que tenen els infants, els resultats posen de manifest que els infants associen l'estat d'ànim de la mestra amb la postura que adopten. Molts d'ells (n=15) associen que si la mestra es mou per la classe vol dir que està contenta, en canvi, si seu vol dir que està enfadada o seria. A continuació mostrem algunes cites dels infants que corroboren aquesta associació: (I2): "Quan està contenta sempre està dreta i no para de moure's per la classe i va amunt i avall, però de vegades no". (I16): "Si seu a la cadira vol dir que està enfadada si va per la classe vol dir que no". (I20): "Quan està seria es posa a la cadira" (I20): "A vegades quan s'enfada seu a la cadira i es posa així (creua les mans) i diu: -Espero que els nens es portin bé i facin la feina ben feta! I després diu: -Aish! No sé quan acabaran!".

Els resultats també mostren que els infants es fixen molt amb els gestos que fan els seus mestres de referència a l'aula. El simple gest d'estripar una feina davant d'ells els

hi marca molt, o inclús, agafar-los pel braç de manera efusiva. (I22): “A mi no m’agrada quan m’agafa del braç i “m’assenta” molt ràpid” o (I29): “A mi no m’agrada quan m’estripa la feina i em diu molt malament. Em poso trist”.

En relació a les observacions fetes a l’aula i comparant els mestres novells i amb experiència observem que el 100% dels mestres novells es mouen per l’aula amb una postura oberta, en canvi, en el cas dels mestres amb experiència s’ha observat que alternen les dues postures. Un 33% tendeix a moure’s amb una postura tancada i un 70% tendeix a moure’s amb una postura oberta.

Un 88% dels mestres novells no tendeixen a protegir-se amb cap element o objecte mentre estan fent classe i en el cas dels mestres amb experiència tampoc (58,3%).

Un 88% dels mestres novells gesticulen molt quan parlen i, en canvi, hem observat que els mestres amb experiència no gesticulen tant a l’hora de parlar (60%). En relació als tipus de gestos, observem que els mestres novells fan molts gestos emblemes (86%), il·lustradors (75%), manifestadors d’emocions (75%) i reguladors (86%) i per contra, fan molt pocs gestos adaptadors (63%). En canvi, els mestres amb experiència fan pocs gestos emblemes (60%), bastants gestos il·lustradors (82%) , manifestadors d’emocions (55%) i reguladors (73%) i molt pocs adaptadors(82%).

En relació a la categoria de **sentiments i emocions** en l’estudi es pot veure clarament com un 95% dels mestres són capaços de transmetre sentiments i emocions als infants. És un clar exemple per veure que s’ha empatitzat amb els infants i que s’ha establert un bon vincle. Dins de tots els sentiments que deien Ekman i Friesen (1975), els que transmeten més fàcilment són en primer lloc la sorpresa, la felicitat i el disgust, en segon lloc l’enuig i la tristesa.

Dins d’una escala numèrica de l’1 al 5, un 54,4% dels mestres consideren que es troben al nivell 4, és a dir, es consideren bastant expressives amb el rostre. Un 29 % es consideren molt expressives i un 14,3% es consideren molt poc expressives.

En relació a les observacions realitzades a l’aula, hem descobert que hi ha diferències entre els mestres novells i amb experiència. En aquest cas, els mestres novells són molt expressius amb el rostre (75%) i per contra, un 63% dels mestres amb experiència són molt poc expressius. Ens trobem amb una coincidència en relació si els mestres són capaços de transmetre els sentiments i emocions que estan experimentant en aquell moment i veiem que tan novells (86%) com amb experiència (68%) ho aconsegueixen fer a l’aula.

Tenint en compte la categoria de les **mirades**, els resultats són molt significatius. Un 76,2% dels mestres consideren que sempre els hi dediquen mirades

als infants quan els hi estan parlant, ja que consideren que és essencial el contacte visual amb els infants, tal com ens diu Albadalejo (2007). En canvi, només un 23,8% dels mestres no sempre miren als infants quan els hi estan parlant tot i que en són conscients i intenten fer-ho al màxim de vegades.

Els resultats mostren que un 10% dels mestres no són conscients de si tenen preferències en mirar més a alguns infants en concret. En canvi, un 57,1% afirmen que sempre miren a tots els infants per igual. Per contra, hi ha un 33,3% dels mestres que reconeixen que tenen preferències pels següents motius. En primer lloc, un 24% de les mestres creuen que més que preferències és necessitat de mirar més a aquells infants més moguts, dispersos i insegurs. Una mestra (M7) reconeix que té tendència a mirar més cap a un costat de la classe, concretament a la dreta o al centre. Es contradiu amb l'estudi que ens revela Sanz (2005) sobre que la majoria dels mestres tendeixen a mirar més cap a l'esquerra. Una altra mestra (M11) ens explica que intenta mirar a tots els infants per igual però reconeix que li és impossible, ja que tot i analitzar la relació amb cada infant de la classe gairebé mai té presents a tots aquells infants que passen més desapercebuts. Una de les mestres (M21) fa la següent reflexió: "Intento estar disponible per tots i sobretot pels que per algun motiu estan més "tous", però de vegades m'adono que no em comunico tant amb els nens i nenes més discrets o més independents."

Un 90% dels infants consideren que generalment sempre són mirats per les seves mestres. Tot i així, alguns infants (n=10) coincideixen en què en diverses situacions no reben mirades per part de les mestres. (I26): "A vegades no ens mira perquè està escrivint a la pissarra i si deixa de mirar s'equivoca." (I21): "Si li parlem mentre escriu ella ens contesta mirant a la pissarra. I no m'agrada gens" i, per últim, també coincideixen en una altra situació: (I22): "A vegades quan fem alguna feina no ens mira, però quan li ensenyem sí".

(I8): "No...!! A mi un dia no em va mirar. Li volia explicar una cosa i em va dir que li digués després i ja no m'ho va tornar a preguntar i no li vaig poder explicar. Em vaig quedar trist". Aquesta aportació que va fer aquest infant demostra que tot el que fem té una repercussió envers l'infant, tal com diu Sanz (2005) el docent ha d'estar emocionalment implicat en el que diu i en el que posteriorment fa, ja que sinó els infants perceben incoherències entre el que diu i el que realment fa el seu adult de referència.

Comparant entre mestres novells i amb experiència, hem observat que el 100% dels mestres novells dediquen una mirada als infants quan els hi estan parlant individualment. En el cas dels mestres amb experiència, un 60% els hi dediquen una mirada, i un 40% no. És per això, que hem volgut observar si els mestres tenen

preferències a l'hora de mirar a uns infants o d'altres. Un 62% dels mestres novells no tenen preferències però en el cas dels mestres amb experiència més de la meitat sí que tenen preferències (60%).

Els resultats posen de manifest que en el moment de fer classe els mestres novells (23%) tendeixen a mirar més als infants que estan asseguts al centre de la classe i els que estan als costats queden més desapercebuts. En canvi, en el cas dels mestres amb experiència tendeixen a repartir millor les mirades (52%).

En relació a la categoria de **contacte físic**, un 85,7% dels mestres reconeixen que els hi fan més de tres carícies al dia en els infants (els acompanyen el que diuen amb un copet a l'espatlla, els hi toquen el cap, els hi fan un petó, una abraçada, etc). Els resultats mostren que només un 10% creuen que en fan poques, entre una i dos vegades. I, en aquest cas, hi ha una minoria del 4,8% que no s'ho havia plantejat mai i no és conscient de si en fa o no.

La majoria d'infants (n=40) afirmen que les seves mestres sí que els hi fan carícies, tot i que alguns (n=15) afegeixen que els hi agradaria que a vegades els hi fessin més o que simplement els hi dediquessin un moment. (I27): "Els dies que em quedo a permanència no em fa cap petó abans de marxar". (I2): "A mi m'agradaria que em fes un petó al matí com em fa la mama".

Els infants ens mostren en quins moments els hi fan aquestes mostres d'afecte. (I30): "Quan marxem a casa sempre ens fa petons", (I26): "Sempre ens felicita i ens fa petons!", (I29): "I quan fem alguna cosa bé ens xoca la mà". Situacions molt importants per l'infant, així com la tornada a l'escola després d'estar malalt, ho valoren molt: (I28): "Quan estem malalts molts dies i després tornem a l'escola es posa contenta i ens fa molts petons".

Comparant mestres novells i amb experiència, pel que fa a les observacions fetes a l'aula, aquesta tipologia de mestres coincideixen en dues observacions fetes. En primer lloc, coincideixen en què, tant els mestres novells (88%) com amb els mestres amb experiència (75%) fan carícies als infants. En segon lloc, no fan distincions entre els nens i les nenes a l'hora de fer carícies, els hi dediquen a tots per igual.

Podem afirmar doncs, que la comunicació no verbal té molta influència en tots els infants. La meitat de mestres (n=12) consideren que inclús té més influència que la verbal. Tal com diu una mestra (M16) "en els infants els arriba més i es fixen més en el que expressem a través de la cara i dels gestos que no pas el que diem amb paraules". Coincideix exactament amb Albaladejo (2007) quan ens fa prendre

consciència de com n'arriba a ser d'irrellevant el que "diem" a classe amb paraules, ja que la major part del que transmetem arriba als nostres alumnes per uns altres canals. Una altra mestra (M3) ens diu que "Una mirada val més que mil paraules" i coincideix amb els experts, Albaladejo (2007) i Sanz (2005), quan diuen que aquest tipus de comunicació és influent en els infants perquè reforça i fins i tot pot arribar a substituir el llenguatge verbal.

Dues mestres (M7 i M8) ens recorden que la comunicació no verbal millora la relació mestre-infant, l'atenció i la comprensió. (M20): "Per a mi les mostres d'atenció, comprensió, afecte fan que els nens es sentin valorats i estimats i, per tant, que se sentin còmodes i contents a l'escola. També augmenta la complicitat i confiança amb la mestra i també és una eina de regulació, quan amb una mirada o gest els nens i nenes saben què volen expressar". Aquesta cita d'aquesta mestra la podem relacionar amb el que va dir Elorza (2008): "cada mestra, amb la seva manera d'acostar-se, amb la seva veu, amb els seus gestos, amb els llocs que ocupa, etc., està transmetent una idea d'infància i una idea d'educació" (Elorza, 2008, p.5)

6. CONCLUSIONS

El present article pretenia respondre als següents objectius: Conèixer quina percepció tenen els mestres de les aules d'infantil 3-6 de la seva pròpia comunicació no verbal; Conèixer quina percepció tenen els infants de 3-6 anys de la comunicació no verbal de la seva mestra i; Observar i comparar la comunicació no verbal dels mestres amb experiència i novells a l'aula d'educació infantil de 3-6.

Pel que fa al primer, aquest article ha aprofundit en la percepció que tenen els mestres de la seva pròpia comunicació no verbal. Destacant els resultats més significatius descobrim que la majoria de mestres consideren que sí que somriuen i posen humor i alegria a l'aula per transmetre motivació als infants, més de la meitat dels mestres no són conscients de si fan sospirs o badalls a l'aula, la majoria de mestres perceben que utilitzen senyals de manteniment de la comunicació per tal de comprovar que la comunicació entre els infants i la mestra és de qualitat, la gran majoria de mestres, tant amb experiència com novells, són conscients dels gestos que predominen més en el seu estil comunicatiu i que més de la meitat adopten una postura oberta quan estan a l'aula. També, la majoria perceben que són capaços de transmetre sentiments i emocions als infants, que els hi dediquen mirades, i per últim,

més de la meitat dels mestres reconeixen que els hi fan carícies en els infants i que no tenen preferències ni fan distincions entre els nens i les nenes.

En el segon objectiu hem descobert com els infants perceben a les seves mestres i es posa de manifest que la majoria d'infants recorden més les actituds negatives que no pas les positives. S'evidencia el fet que els infants associen l'estat d'ànim de la mestra amb la postura o el gest que realitzen. En relació a les mirades els infants consideren que generalment sempre són mirats per les mestres tot i així, ens exposen que en situacions concretes els agradaria que els miressin més. Fent referència al contacte físic, molts creuen que les seves mestres sempre els hi fan carícies.

Per últim, pel que fa al tercer objectiu, hem observat i comparat la comunicació no verbal dels mestres novells i amb experiència i hem experimentat que hi ha més semblances que diferències entre les dues tipologies de mestres. No obstant això, respecte a algunes categories sí que hi ha diferències. En primer lloc, hem observat que la meitat dels mestres amb experiència no somriuen i no posen humor a l'aula i genera que els nens no estiguin motivats. També hem vist diferències en les postures i els gestos, ja que els mestres amb experiència tendeixen a alternar les dues postures, i en canvi, els novells sempre són més actius, es mouen més i adopten una postura oberta. També, els mestres novells gesticulen molt quan parlen, i, en canvi, alguns mestres amb experiència no gesticulen tant a l'hora de parlar.

D'acord amb això pel que fa a les diferències entre la comunicació no verbal dels mestres novells i dels mestres amb anys d'experiència i en base als resultats d'aquesta recerca, podem arribar a la conclusió que generalment no hi ha gaires diferències entre els dos perfils de docents sinó que simplement és a nivell individual. Cadascú al llarg de la seva vida va construint el seu estil comunicatiu. El que sí que és significatiu i que ho hem pogut veure de primera mà a les escoles és que els mestres novells desprenen molta energia, il·lusió i motivació. Tot i així, el que és més important és que qualsevol mestre es cregui el que està dient, ho visqui i ho transmeti per tal de rebre una resposta significativa per part dels infants.

Per concloure la recerca, volem destacar que hem aconseguit sensibilitzar una gran part de les mestres de les escoles i fer-les reflexionar sobre la seva comunicació no verbal i fer-les encara més conscients de tots aquells gestos, expressions, mirades, somriures que fan i que no haurien de fer o que potser haurien de fer més. A través del nostre estudi han pres consciència de la importància de la comunicació amb els infants

i de com tot el que els hi transmetem els hi arriba per altres canals que no són les paraules.

Finalment, arribats en aquest punt de la recerca se'ns obren algunes línies de futures investigacions. Degut a unes respostes inesperades per part dels infants sobre els efectes dels missatges positius i negatius de la mestra envers als infants ens ha fet reflexionar i creiem que podria ser interessant que una línia d'investigació fos centrar-nos en la comunicació verbal i conèixer i aprofundir com afecten tots els missatges positius i negatius amb l'objectiu de conèixer els beneficis que els hi aporta en els infants.

7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Albaladejo, M. (2007). *La comunicació més enllà de les paraules: Què comuniquem quan creiem que no comuniquem*. Barcelona: Editorial Graó.

Albaladejo, M. (2009). L'educació més enllà de les paraules. *Guix d'Infantil*, 51, 6-9.

Albaladejo, M. (2008). La comunicació no verbal en el aula. *Padres y maestros*, 314, 9-13.

Elorza, C. (2009). Estils comunicatius dels professionals d'educació infantil. *Guix d'infantil*, 51, 5

Fornet, À. (1987). *La comunicació no verbal: Activitats per a l'escola*. Barcelona: Editorial Graó.

Knapp, M. (1986). El rol del comportamiento no verbal en la interacción humana. En C.Fernandez i Gordon L.Dahnke, *La ciencia de la Comunicación Humana*. (199-222). Mèxic: McGraw Hill.

Miguel, A i Nevares, L. (1995). La comunicació no verbal. *Tabanque: Revista Pedagógica*, 10-11, 141-154.

Pease, A, Pease, B. (2006). *El lenguaje del cuerpo: Cómo interpretar a los demás a través de sus gestos*. Barcelona. Amat editorial.

Rius, M. (9 de maig de 2009). Sin palabras. La Vanguardia. Recuperat a <http://www.martalbaladejo.com/pdf/vanguardia5-09.pdf>

Sanz, G. (2005). *Comunicació efectiva a l'aula*. Barcelona: Editorial Graó.

Serrano, S. (2009). Gramàtiques del silenci. A S, Serrano. *La festa dels sentits*. (53-65). Barcelona: Ara llibres.

Van Manen, M. (2004). *El tono en la enseñanza: El lenguaje en la pedagogia*. Madrid: Paidós Ibérica.